

ייחוס הולד לאב בהפריה מלאכותית

סוגיות ההפריה המלאכותית מעמידות מגוון מאוד רחב של שאלות בתחום המוסר וההלכה. ננסה לבחון את שאלת מעמדו של הנולד מהפריה כזו ואת שאלת ייחוסו. השבוע נפתח את הדיון ביחס להפרייה מתרומת זרע ובשבוע הבא את מעמדו של הנולד מ'אם פונדקאית'. מובן שקיימות בתחומים אלו שאלות נוספות על תחום הייחוס – אך דומני שזו השאלה היותר דוקרת מבחינה אנושית והיותר מעניינת מבחינה הגותית.

עלי לבקש את סליחתכם, באם מישהו יחוש לא בנוח, מן הביטויים המופיעים בדף זה. כדי לדאוג לבהירות הסוגיה השתמשתי בביטויים מפורשים – גם במקומות שחלק מן הפוסקים נמנעו מכך והסתפקו ברמיזה או בראשי תיבות, וגם בביטויים שאולי אינם רגילים בשיח חברתי או אפילו מקצועי רגיל – מתוך אותן סיבות. מי שיחוש בנוח – יראה פסקה זו כאילו לא נכתבה.

★ ★ ★ ★ ★

האפשרות להרות שלא בדרך יחסי אישות, הועלתה כבר בספרות התלמודית.

חגיגה יד-טו

רש"י

יכול אני לבעול – שהיה בקי בהטייה, וזו נמי נבעלת כן:
באמצעו – כלי שרואין בו כל הגוף, ויש לומר שהטוה סם
אדם שכבת זרע ונכנס במעייה:
מעיקרא – כשילאת מן האדם:
משמעותה ההלכתית של השאלה מנייה בדברי התוספות

שאלו את בן זומא בתולה שעברה מהו לכהן גדול מי
חיישינו לדשמואל דאמר שמואל יכול אני לבעול כמה
בעילות בלא דם או דלמא דשמואל לא שכיחא אמר להו
דשמואל לא שכיח וחיישינו שמא באמבטי עברה והאמר
שמואל כל שכבת זרע שאינו יורה כחץ אינו מזרעת
מעיקרא נמי יורה כחץ הוה.

תוספות

בתולה שעברה מהו לכהן גדול – והיא אומרת שימלאו לה בתולים, אי נמי, כהן גדול נשאה ולא ידע שהיא מעוברת, ומלא לה בתולים, ואחר כך נמלאת מעוברת, מהו לקיימה משום בתולה מעמיו יקה (ויקרא כא):

אנקדוטה

הרב יעקב אטלינגר (1798-1871) - רב, סופר, פובליציסט וממנהיגי היהדות האורתודוקסית בגרמניה מחבר ספר ערוך לנר - מבקר בספרו באופן חריף אחד מחכמי ישראל [הרב יהודה רוזאניס (1657-1727) תלמיד חכם ופוסק טורקי נודע, מחבר משנה למלך על משנה תורה לרמב"ם]. על טיפולו בסוגיה זו ועל העלאת האפשרות שעיבור באמבטי אינו אפשרי באופן מציאותי [תחילת הדברים הינם ציטוט מדברי המשנה למלך]:

ערוך לנר

אלא ודאי דמציאות זה שתתעבר באמבטי לא יתכן עד כאן דבריו.
ולא הבנתי. דלו יקשו כל קושיותיו, וכי בזה נוכל לסתור גמרא שלימה דחגיגה הנ"ל? דאמרין חיישינו שמא באמבטי עברה?! וחס וחלילה לחשוב על חכם מישראל שלא ידע המציאות...

לעמדה זו עמדו מתנגדים. ראש וראשון בהם הוא הרמב"ם, הכותב בספרו מורה נבוכים את הדברים הבאים:

ספר מורה נבוכים - חלק ג פרק יד

ולא תבקשני לתאם כל מה שזכרוהו מענין התכונה [=אסטרונומיה] עם המצב כפי שהוא [=ידוע לנו על פי המדע בן זמנינו - ע"ק] - לפי שהמדעים באותו הזמן היו חסרים ולא דברו בהם [חכמינו ז"ל - ע"ק] על דרך קבלה מן הנביאים,

אבל מאשר הם חכמי הדורות ההם בעניינים ההם או מאשר שמעום מחכמי הדורות ההם. ולא מפני זה אומר בדברים שנמצא להם שהם מסכימים לאמת – שהם בלתי אמיתיים או נפלו במקרה; אבל כל מה שאפשר לפרש דברי האדם עד שיסכימו למציאות אשר התבאר מציאותו במופת הוא יותר ראוי באדם המעולה המודה על האמת – לעשותו:

לפני שנעיין בפוסקים, אי אפשר בלא הספור המפורסם:

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד לה ד"ה כתיב עושה גדולת

בן סירא נודע לו מי היה אביו והאיך ילדתו אמו בלא בעילת בעל. פעם אחת הלך ירמיה לבית המרחץ ומצא שם רשעים משבט אפרים וראה כי כלם מוציאין שכבת זרע לבטלה... וכיון שראה אותם התחיל להוכיחם מיד קמו עליו ואמרו מפני מה הוכחתי חי דרך באר שבע שלא תזוז מכאן עד שתעשה כמוני. אמר להם הניחו לי ואשבע לכם שלא אגלה דבר זה לעולם, אמרו לו והלא צדקיהו ראה לנבוכדנצר אוכל ארנבת חיה ונשבע לו בגזירת השם שלא יגלה עליו ובטל שבועתו, וכן תעשה גם אתה, ועתה אם תעשה כמונו הרי טוב ואם לאו נעשה בך מעשה סדום כשם שעשו אבותינו בע"ז שלהם, ואם בע"ז היו עושין כך אנו בך על אחת כמה וכמה, מיד עשה כן מרוב הפחד והיראה מהם, וכמו שיצא משם התחיל לקלל יומו שנאמר ארור היום אשר יולדתי בו, ויצא ונתענה על דבר זה רמ"ח תעניות כנגד כל איברים שבאדם, ושמורה היתה טיפה של אותו צדיק עד שבאתה בתו של אותו צדיק לבית המרחץ ונכנסה בקובתה, ולשבעה חדשים ילדה בן בשיניים ובדיבור, וכיון שילדה היתה מתביישת מבני אדם שהיו אומרים מזנות ילדה, ופתח פיו הנער ואמר לאמו, על מה מתביישת מבני אדם כי בן סירא אני. אמרה לו סירא זה מי הוא? אמר לה ירמיהו, ולמה נקרא סירא שהוא שר על כל השרים והוא עתיד ליתן שם לכל שר ומלך, וכשתחשוב סירא וירמיהו בגימטריא שוין. אמרה לו בני אם כן היה לך לומר בן ירמיהו אני, אמר לה וכן הייתי רוצה לומר אלא שגנאי הדבר לומר ירמיהו בא על בתו, אמרה לו בני והא כתיב מה שהיה הוא שיהיה ומי ראה בת יולדת מאביה, אמר לה אמי אין כל חדש תחת השמש, מה לוט צדיק גמור אף אבי צדיק גמור, מה ללוט נעשה באונס אף לאבי נעשה באונס,

מה מעמדו של הריון זה מבחינת כשרות האשה ומעמדו של הוולד? ראו את הניתוח של הרב יוסף בהסמכו על הב"ח. **ב"ח** – בית חדש. חיבורו של רבי יואל סירקיש (1561 - 1640) הנחשב לאחד מחשובי האחרונים. חיבורו הוא פירוש לארבעה טורים ומעין בן ברית ופלוגתא לפירוש של ר' יוסף קארו לטורים – בית יוסף.

שו"ת יביע אומר חלק ב - אה"ע סימן א

(א) הב"ח ביו"ד (ס' קצה)... כתב בזה"ל [=בזה הלשון]: מצאתי בהגהת סמ"ק ישן מרבינו פרץ, שכו': אשה נדה יכולה לשכב אסדיני בעלה, ונזהרת מסדינים ששכב עליהן איש אחר, פן תתעבר מש"ז [=משכבת זרע] של אחר. ואמאי אינה חוששת פן תתעבר בנדותה מש"ז של בעלה, ויהיה הולד בן הנדה. והשיב, כיון שאין כאן ביאת איסור, הולד כשר לגמרי, אפילו תתעבר מש"ז של אחר, כי הלא בן סירא כשר היה, אלא דמש"ז של איש אחר קפדינו אהבחנה, גזרה שמא ישא אחותו מאביו. כדאי' ביבמות (מב). עכ"ל.

וכמה הלכתא גברותא [=הלכות חשובות] איכא למשמע מהכא

(א) שקבלת הריון מש"ז של איש אחר, אין הולד ממזר, כיון שאין כאן ביאת איסור.

(ב) וכן אם קבלה מבעלה בימי נדותה, אין הולד פגום להחשב בר – נדה... [אחרת] לא היה אפשר להקל לכתחלה לשכב על סדיני בעלה בזמן נדתה, אם לא שהולד כשר לגמרי. והרי הוא כמבואר.

(ג) שהולד מתיחס אחר אביו, וכמ"ש דחיישינן שמא ישא אחותו מאביו. ולכא"ו יש לדון ג"כ מזה שאביו מקיים בזה מצות פו"ר =פריה ורביה=, הואיל והבן מתיחס אחריו. ובחלקת מחוקק נסתפק בזה, אם האב קיים פו"ר כשהאשה

נתעברה באמבטי. וכ' בבית שמואל, שיש להביא ראייה מהגהת סמ"ק הנ"ל, שכ' שמא ישא אחותו מאביו וכו'. אלמא דהוי בנו לכל דבר. ע"כ. וכ"כ הגאון משנה למלך ע"ש. וכן העלה להלכה בשו"ת בית יעקב... וע"פ [=ועוד פוסקים]. ע"ש. וכן מסקנת החלקת מחוקק שם. ע"ש.

כמו את המסקנות ההלכתיות הנוגעות למעמדו של הוולד ולייחוסו. שימו לב לקריטריון המבחין בין פגום לכשר! אולם יש לתת את הדעת לכך כי נמצאו גם עמדות אחרות אחת מהן היא עמדתו של חתן הב"ח, הלא הוא הט"ז

הרב **דוד הלוי סגל** (1586 - 1667), בעל **הטורי זהב (הט"ז)**. רבם של קהילות חשובות בפולין, אחד מנושאי כליו של השלחן ערוך ומגדולי הפוסקים האשכנזיים במאה ה-17.

טורי זהב, שולחן ערוך, אבן העזר סימן א ס"ק ח

בחלקת מחוקק כתב: יש להסתפק אשה שנתעברה באמבטי אם האב קיים פריה ורביה ונקרא בנו לכל דבר... ראייה ממ"ש הב"ח... אשה תזהר שלא לשכב על סדין ששכב עליו איש אחר, פן תתעבר מש"ז של אחר, גזירה שמא ישא אחותו מאביו. נשמע דהוי בנו לכל דבר. ואין זה ראייה דשמא לחומרא אמרינן לקולא לא אמרינן, בפרט במידי דתלי בקום ועשה והיא נתעברה מעצמה ואינו יוצא בזה.

מה הספק ביחס לשאלת קיום מצוות פריה ורביה? מה עמדת הט"ז? האם מבחינה זו הזרעה מלאכותית דומה לאמבטי? ומה אם הרופא העוסק בהפרייה הוא בעל האשה וזרעו משמש להפרייה? ... יתירה מזאת ראו את התשובה הבאה העוסקת בהזרעת אשה מזרע בעלה. והדיון נוגע לקיום מצוות פריה ורביה על ידי הבעל:

שו"ת מנחת יצחק חלק א סימן נ

(ו) ובנוגע לנדון השלישי: אם קיים בזה מצות פו"ר, שכבר חקרו בזה גדולי האחרונים בנתעברה באמבטי, ... אבל הטו"ז שם חולק, וס"ל דלא קיים, כיון שהאשה נתעברה מאליה.. ומה שנוגע לנד"ד [לנדון דנן] שפיר כתבו האחרונים לחלק, ש"ל שקיים לכ"ע מצות פו"ר, דלא נתעברה מאליה, אלא נעשה מעשה רב והשתדלות גדול שתתעבר...א"כ... פשיטא שקיים מצות פריה ורביה.

אלא שמסקנה חיובית זו עומדת לרועץ במצב בו ההפרייה אמורה להיות מזרעו של איש אחר, שאיננו בעל האשה. ואכן נתעוררה מחלוקת בין הפוסקים האחרונים, בדבר השאלה של אפשרות ההפריה מזרעו של יהודי. מחד גיסא נשמעה העמדה של חשש ממזרות:

אוצר הפוסקים אבן העזר סימן כ סעיף א ס"ק ט עמ' כ

ובתשובת רא"ם בלך...אם הוא מאיש ואשה שאילו היה בא עליה היה בזה איסור עריות – הולד ממזר. כי הענין של ממזרות לא תלוי כלל בביאת איסור אלא בזה שהולד מורכב ונוצר משני גופים מחולקים דלא תפסי בהו קדושין ואסורה עליו משום ערוה.

מהי תפיסתו בענין ממזרות?

מאידך גיסא עמד חוץ הרב פיינשטיין על משמרתו. תשובה זו היא תגובה למכתב ביקורת שקיבל על ההיתר שנתן להפרייה מלאכותית בתשובה קודמת.

שו"ת אגרות משה חלק אה"ע ב סימן יא

הנה קבלתי מכתבו הארוך מאד המלא דברי תוכחה על כל גדותיו על מה שלפי דעתו נדמה לו שתשובתי סימן י' וסימן ע"א מספרי אגרות משה על אה"ע יגרמו איזה פרצה בטהרת וקדושת יחוס כלל ישראל. וניכר ממכתב כתר"ה

[כבוד תורתו הקדושה] שהיה סבור שיהיה לי קפיידא על דברי התוכחה שלו, ואני אדברבה אני נרגש מזה שאני רואה שנמצאים אנשים בעלי רוח שאינם יראים ולא מתביישים מלומר תוכחה. אבל האמת שאין בדברים שכתבתי ושהוריתי שום דבר שיגרום ח"ו איזה חלול בטהרת וקדושת ישראל אלא תורת אמת מדברי רבותינו הראשונים, והערעור של כתר"ה על זה בא מהשקפות שבאים מידיעת דעות חיצוניות שמבלי משים משפיעים אף על גדולים בחכמה להבין מצות השי"ת בתוה"ק לפי אותן הדעות הנכזבות אשר מזה מתהפכים ח"ו האסור למותר והמותר לאסור וכמגלה פנים בתורה שלא כהלכה הוא, שיש בזה קפיידא גדולה אף בדברים שהוא להחמיר כידוע מהדברים שהצדוקים מחמירים שעשו כמה תקנות להוציא מלבן. ואני ב"ה שאיני לא מהם ולא מהמונם וכל השקפתי הוא רק מידיעת התורה בלי שום תערובות מידיעות חיצוניות, שמשפטיה אמת בין שהוא להחמיר בין שהוא להקל. ואין הטעמים מהשקפות חיצוניות וסברות בדויות מהלב כלום אף אם להחמיר ולדמיון שהוא ליותר טהרה וקדושה. ועתה נדבר מעצם ההלכה למאור תוה"ק.

ומכיון שהאיסור הוא על מעשה הביאה לא שייך האיסור על זריקת זרע לגוף האשה שלא בביאה לא בעריות דקורבה ולא בערוה דאשת איש, וממילא ליכא ממזרות שהוא רק מצד מעשה הביאה שרק בזה נאמר בקרא באיסור אשת אב. וכן פשוט שלא נאסרה לבעלה כיון שלא היה מעשה ביאה אף אם לא היה נזכר זה.

מהי טענתו ההלכתית של הרב פיינשטיין? האם זה אומר משהו על עמדתו ביחס לייחוסו [מי נחשב אביו] של הנולד? עמדתו הגורסת להבחין בין הביאה לבין הזרע – זוכה להרחבה מופלגת בתשובה נוספת שלו:

שו"ת אגרות משה חלק אה"ע ג סימן יא

ודין זה שהלך אחר פסולו [– בקשר אישותי בין פסול – כמו ממזר וכשרה, הדין שהצאצא הולך אחר הפסול וגם הוא נחשב ממזר], נראה שהוא דוקא ע"י ביאה כדין ממזר מאיסור ערוה ולא כשהוא מזרע ממזר ע"י אמבטי, דהא הקרא ודאי איירי כדרך העולם שהוא ע"י ביאה ואין למילף מזה כשהוא ע"י אמבטי. ונמצא שאף שמתייחס אחר בעל הזרע שהוא ממזר הוא ולד כשר...

לטענתו המלאה יש לעיין בתשובתו המקורית [או לפחות בחלקה]... השאלה עוסקת בענין הזרע אשת איש.

שו"ת אגרות משה חלק אה"ע א סימן עא

ודין זרע אחר מפורש לאיסור בט"ז יו"ד סימן קצ"ה סק"ז שהביא משם הר"ר פרץ בהגהת סמ"ק שאשה צריכה לזוהר מלשכב אסדינים ששכב עליהן איש אחר פן תתעבר משכבת זרע של אחר, הרי חזינו שאסור לאשה להתעבר מזרע של אחר אפילו שלא בביאה שהולד כשר. אבל מכיון שהטעם מפורש שם שהוא מדין גזירה שמא ישא אחותו מאביו וכן הוא בב"ש סימן א' סק"י, יש להתיר בזרע של נכרי שכיון שהולד יהיה ישראל כיון שאמו ישראלית אין לחוש לכלום דאין לו יחוס להאב הנכרי אף אם היה דרך ביאה וכ"ש כשאינו דרך ביאה אלא מאמבטי... ולכן יש להתיר בשעת הדחק גדול ומצטערים מאד בהשתוקקם לולד, לזרוק להאשה בזרע של נכרי דוקא. ומסתבר שאף סתם זרע יש לתלות שהוא של נכרים כי רוב אלו שמוציאין זרעם לזה הם נכרים, לבד מה שבהמדינה הם רוב עכו"ם הרי ביחוד בהוצאת זרע שהוא דבר איסור הרי אין להחשיב חלק גדול מישראל מעושיין זה אלא רק אלו שאינם שומרי תורה שלכן הוא מיעוטא דמיעוטא מישראל ויש למיזל בתר רובא שהם מנכרים, ואם אפשר להודע בברור שהוא של נכרים טוב לשאול על זה.

- מהי הבעיה שזרע נוכרי מהווה פתרון לה?
- מי נחשב אביו של הוולד במצב כזה?

ישנה סוגיה נוספת הראויה להתלבן והיא סוגיית השתוקי. 'שתוקי' הוא אחד מפסולי הייחוס על פי ההלכה. משמעות המושג מעשית והלכתית מצויה לפניכם.

דעת אנציקלופדיה יהודית

שתוקי - מי שמכיר את אמו, ואינו מכיר את אביו - שידוע מי אמו, ואין ידוע מי אביו - נקרא "שתוקי", משום שכשהוא שואל את אמו על אביו, היא משתיקה אותו.

דינו של שתוקי כספק ממזר - בשל החשש שמא נתעברה אמו ממזר, או מאדם שהיא אסורה עליו משום ערווה. מכיוון שכך, יכול שתוקי להתחתן רק בגרים ובעבדים משוחררים, אבל לא בכשרים או בממזרים.

זיקתו של מושג זה אל סוגייתנו נידונה במספר תשובות ומאמרים. לפניכם מסקה אחת של

שו"ת שרידי אש חלק א סימן עט

לכו, לנולד בהזרעה מלאכותית יש דין שתוקי, שהוא מכיר את אמו ואינו מכיר את אביו, ע"י בריש פרק עשרה יוחסין [קידושין ע"ג, א]. ולכאורה יש מקום להקל בזרע שנלקח מעכו"ם, שהבן הולך אחריו ואין מקום לחששה של אח נושא אחותו, אבל שאר החששות שמנינו לעיל, שיפטור את אשת בעל אמו מחליצה, יש לחשוש גם בזרע שנלקח מעכו"ם, וכן בחשש שמא תזנה וכו'. ויש להסתפק בפנוי' אם מותר לה לקבל זרע. לקבל זרע מישראל יש חשש של אח נושא אחותו, אבל מעכו"ם אין חשש לכאורה.

▪ האם ניתן להעלות על הדעת מדוע לא יהיה ולד זה שתוקי?